

Kalan, L. (2021). Dem di devoka Torê da.
Folklor û Ziman. 2(2), 213-242.

Wergirtin/received: 16.10.2021

Qebûlkirin/accepted: 25.10.2021

ORCID: 0000-0002-7729-7485

DEM DI DEVOKA TORÊ DA

Lokman Kalan*

Kurte

Mijara vê xebatê, di kurmancîya jorîn da demên devoka Torê ye. Herweha taybetîyên morfolojî û erka demên lêkeran û têkilîyên wan, binmijarên vê vekolinê pêk diînin. Vekolin ji aliyê mijarê ve bi deman hatiye sînardarkirin. Armanca sereke ya xebatê danasîna demên devoka Torê ye. Tê hêvîkirin ku xebatên li ser vê devokê, di ronîkirina gelek mijarên kurmancî da roleka erênî bilîzin û rê li ber gelek xebatên din vekin. Xebat bi taybetî li ser demên lêkeran hûr bûye. Ji ber ku taybetîyên devokî herî zêde di kêşana lêkeran da xwe nîşan didin, xebatên di vî warî da ji bo şayesandina taybetîyên devokekê pir giring in.

Peyvên Sereke: Dem, lêker, kêşana lêkeran, devoka Torê.

---

* Xwendekarê Bernameya Doktoraya Ziman û Çanda Kurdî yê Zanîngeha Dicleyê.
Batman-Tirkîye. E-mail: lokmankalan@gmail.com

TENSES IN THE TOR ACCENT

Abstract

The subject of this study is the tenses of Tor accent. At the same time, the characteristics of form and function and correlation of verbs' tenses constitute the sub-topics of this research. This subject is limited to tenses in terms of the subject of research. It is hoped that studies on this accent will play a positive role in clear up many issues of Kurmanji and will lead many studies. The study mainly focuses on verb tenses. Because the local features give themselves the most at verb conjugations, the studies in this area are very important for portraying an accent.

Keywords: Tense, verb, verb conjugation, Tor accent.

Destpêk

Heta niha tu xebatên ku rasterast li ser demên devoka Torê hatine kirin, nayên zanîn. Digel vê di hin xebatên rêzimanaî da derheqê demên vê devokê da hin nişê tên dîtin: Wekî nimûne, di rêzimana Bedirxan û Lescotî (2011) û rêzimana Cegerxwînî (1961) da, di nav mijarên deman da derheqê devoka Torê (Hevêrkan) da hin têbinî hene.

Ev gotar bingeha xwe ji teza masterê digire ku ew jî ji aliyê nivîskarê ve gotarê ve hatiye nivîsîn û ji bo weşandinê, wekî gotar hatiye rojanekirin. Çavkanîyên yekem heft heb qeydîyên deng in. Serpêhatîyek û şeş çîrok. Hevokên nimûne ji nav metinên van dangan hatine dayîn. Di dawîya ve gotarê da ji bo ku bibe nimûne ji çîrokekê beşeka kin hatiye danîn. Di vê xebatê da, em li bersiva van pirsan gerîyane: Li herêma Torê kîjan dem hene? Taybetîyên morfolojîk û erkên wan deman çi ne? Awa û rewşên awarte yê wan deman eger hebin çi ne? Têkilî di navbera deman da hene yan na? Ew dem li ser xeta demê dikarin çawa bîn nîşandan? Lêkerên ku bi gireyên lêkeran hatine formulîzekirin xwedî xuyangên çawa ne? Têkilîyên dem û xuyangê çi ne? Rewşên herêmî yê ku di kêşana lêkeran da derdikevin pêşîya mirov çi ne? Ji tespîtên ku di vê xebatê da hatin kirin, kîjan herêmî ne?

Dem û xuyang (aspect) du têgihên cuda ne lê têkilîyeka xurt di navbera wan da heye. Xuyang jî wekî demê derheqê wextê pêkhatina lêkerê da fikirekê dide mirov lê ji demê cudatir e. Xuyang ew e ku bê di çavê axêverî da bûyer, tevger yan jî rewşa (ji niha û pê ve: BTR) ku bûye mijara hevoka axêverî çawa xuya dike. Dem wextê pêkhatina BTRYê bi mirov dide zanîn lê xuyang çawabûna pêkhatina BTRYê bi mirov dide famkirin. Ji bersiva pirsê “kengê pêk tê” bêhtir bersiva pirsê “çawa pêk tê” dibe mijar û naveroka xuyangê. Yanî xuyang bersiva van pirsan e ku ji bo BTRYê tên kirin: Gelo temam bûye yan na?, Dewam dike yan na?, Dest pê kirîye yan na?, Xwedî pêvajoyekê ye yan na?, Dubare dibe yan na? Wekî nimûne mirov dikare li ser van her du hevokan li taybetîyên xuyanga lêkeran binêre:

Elî hatîbû: BTR qedîyaye û wekî BTRYeka temambûyî xuya dike.

Elî tê: BTR neqedîyaye û wekî BTRYeka berdewam xuya dike.

Li gor lêkolînên li ser mijara xuyangê û çavdêrîyên ku di vê xebatê da hatin kirin, di kurmancî da xuyanga lêkeran bi giştî ji sê cureyan pêk tê. Di vê xebatê da, lêker dê ji aliyê xuyangê ve di çarçoveya van her sê cureyan da bîn dabeşkirin: temam (perfective), berdewam (progressive) û adetî (habitual). Mirov jî bo danberhevê dikare li van her sê nimûneyan binêre:

Fatê taştê xwarîye. (xuyanga temam)

Elî taştêyê dixwe. (xuyanga berdewam)

Zarok sibehan taştêyê dixwin. (xuyanga adetî)

Ji hevokên jorîn ji ber ku di hevoka yekem da BTR pêk hatîye, temam bûye yanî çûye serî lêker xwedî xuyanga temam e. Di ya duyem da ji ber ku temam nebûye, neçûye serî yan jî bi gotineka din dewam dike lêker xwedî xuyanga berdewam e. Di hevoka dawî da ji ber ku BTR wekî hînbûnekê dubare dibe, ji aliyê xuyangê ve adetî ye.

Demên ku bûne mijara vê xebatê di nav sîstema navneteweyî ya deman da hatine danasîn û ev dem li ser xeta demê ya ku ji aliyê piranîya zimannasan ve tê bikaranîn, hatine şayesandin. Di vê xebatê da dem weha hatine dabeşkirin: Demên borî, dema niha û dema bê. Ji ber ku dabeşkirina sêparçeyî ya demê li demên kurmancî dihat û beşkirina hin zimannasan jî weha bû di vê xebatê da sîstema demê ya sêparçeyî bi giştî wekî pîvan hat wergirtin (Tan, 2018, r. 69, Ebdulfettah, 2011, r. 124, Ahmad, 1999, r. 5).

1. Dema Borî ya Sade (Simple Past Tense)

216 | Dema borî ya sade di kurmancîya nivîskî da li ser reha dema borî bi gireya kesane çê dibe. Lêkera vê demê di wextekî berê da pêk hatîye, temam bûye.

Reha dema borî + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) ket + im (Tu) ket + î (Ew) ket

(Em/Hûn/Ew) ket + in

Fîgur 1: Nişandayîna Dema Borî ya Sade li ser Xeta Demê

Bya ku li ser xeta demê di wextekî borî da hatîye bicihkirin bûyera ku berê pêk hatîye temsîl dike. Ji dema wan lêkeran ra ku berî niha dest pê kirine û dîsa berî niha qedîyane, dema borî ya sade tê gotin. Lêkerên ku bi dema borî ya sade hatine kişandin, li ser xeta demê li milê çepê û berî nuqtaya ku nişana dema niha ye, tên nişandan. Axêver ji ber çend sedeman vê demê bi kar diîne. Yek ji wan ev e ku çî bûyer çî tevger û çî jî rewşa ku bûye mijara hevoka axêverî berî niha pêk hatîye. Sedema din jî ew e ku axêverî yan ew BTR dîtîye yan jî bi awayekî bêguman ji

pêkhatina wê serwext e. Sedemeka din jî ev e ku tiştê ku berê pêk hatiye xilas bûye û çûye. Bi gotineka din ew BTR di nav sînorên dema pêkhatina xwe da maye. Mirov dikare ji bo dema borî ya sade li van hevokan binêre: *Fatê ji ber dîwar çû. Elî û zarokên xwe ji sûkê hatin*. Lêkerên çû û hatin di dema borî ya sade da hatine kişandin.

Bikaranîna dema borî ya sade ya li herêmê ji aliyê morfoloji û erka xwe ya sereke ve bi giştî wekî ya nivîskî ye.

(1) a. Me’j xwa ra erse **kirî**.

(Me ji xwe ra erse kirî.)

b. ...mi go: Ha’p Xwedê xwa **kira**’ber da.

(...min got: Ha bi Xwedê xwe kir ber.)

c. Ê’ d ceh de pêşî wê piştîyê xwa **kir**.

(Ê di cih da pêşî wê piştîyê xwe kir.)

Lêkerên her sê nimûneyên jorîn bi dema borî ya sade hatine kişandin. BTR hem di wextê berê da pêk hatine hem jî xilas bûne û çûne yanî tiştek ji wan nemaye di wextê niha da. Ev hevok di tēkiliya axêverî û BTRYê da ji hev vediqetin. Di hevoka “a”yê û “c”yê da axêver BTRYeka ku bi çavan dîtîye dibêje. Lê di hevoka “b”yê da axêverî BTR bi çavan nedîtîye lê ji pêkhatina bûyerê bi awayekî bêşik serwext e ku ev jî sedemeka bikaranîna dema borî ya sade ye. BTRYê nabîne lê fam dike ku pêk tê û wê piştî pêkhatina wê, radigihîne. Dizane ku navborî “xwe kirîye ber” û ji bo ku famkirin û bi wê ra jî serwextbûna pêkhatinê bi guhdarî (hearer) bide zanîn jî wekî ku dîtibe ji nav demên borî, borîya sade tercîh dike. Axêver di vê nimûneyê da “mi go”yê jî li hevoka xwe zêde dike. Di vir da “mi go” maneyeka wekî *min fam kir ku* dide.

Carinan tê dîtin ku lêker ne di forma dema borî ya sade da jî be, maneya dema borî ya sade dide. Di nimûneyên weha da di navbera deman da pevguherîn pêk tê. Wekî nimûne: *Elî duh diçe mala bavê xwe*. Di vê nimûneyê da tê dîtin ku forma lêkera *çûnê* forma dema niha ye lê ji hokera *duh* tê famkirin ku BTR di dema borî da pêk hatiye. Digel hokeran ji pêwendê jî ev pevguherîn tê tespîtkirin û ji bo ku cudahiya form û maneyê bê tespîtkirin gelek caran hewce dike ku mirov li pêwendê binêre. Li jêr sê nimûne hatine dayîn û her sê jî ji bilî dema borî ya sade di formên din da ne lê maneya dema borî ya sade didin.

1 Ev gireya “-a”yê ji ber ku berkar piştî lêkerê hatiye lê zêde bûye. Kêşan heman kêşana borîya sade ye.

- (2) a. Rojekê ew jî **dibînê** wê qasekê **dibînê** ...
(Rojekê ew jî dibîne wê qasekê dibîne ...)
- b. ...me **kirîya** wû **nekirîya** me dahf **daya**...
(...me kirîye û nekirîye me daf daye...)
- c. Ew dibê: Mi **kuştîya**. Ew dibê: Mi **kuştîya**.
(Ew dibêje: Min kuştîye. Ew dibêje: Min kuştîye.)

2. Dema Borî ya Temam (Present Perfect Tense)

Dema borî ya tamam, di kurmançîya nivîskî da li ser reha dema borî, bi paşgira partîsîp (participle) û gireyên kesane çê dibe. Lêkera vê demê ji ber ku qedîyaye ji aliyê xuyangê ve tamam e.

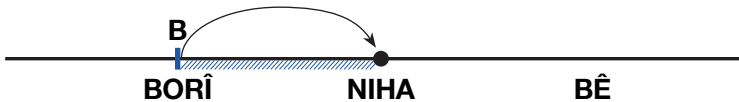
Reha dema borî + Paşgira partîsîp + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) ket + i + me (Tu) ket + î + yî (Ew) ket + î + ye

(Em/Hûn/Ew) ket + i + ne

Bulbul (2020) ji bo raweyên ku partîsîp di wan da tê bikaranîn van dihejmêre: dema borî ya tamam, borîya dûr, dahatîya tamam û borîyên raweya dananî û mercî (r. 110).

Fîgur 2: Nişandayîna Dema Borî ya Temam li ser Xeta Demê

B bûyera ku bi dema borî ya tamam hatîye ragihandin temsîl dike; tîra ku ji wê bûyerê derketîye, gihiştîye dema niha û sîya li bin, tesîra bûyerê temsîl dikin. Dema borî ya tamam ji bo wan BTRYan tê bikaranîn ku berî wextê niha pêk hatine û tamam bûne lê di wextê niha da jî bi awayekî devam dikin. Divê di serî da bê gotin ku ev dewamkirin ne dewamkirina BTRYê yanî ya lêkerê ye. Tiştê ku ji lêkera borîya tamam dewam dike tesîra wê ye. Ew bi xwe tamam bûye. Ji bo tevlihevîya navlêkirinan çê nebe divê mirov temambûn û dewamiya dema borî ya tamam baş ji hev safî bike. Dema ku mirov du kesan xeyal bike û bi dorê van hevokan bi wan bide gotin û li ser wan bifikire dê cudahiya her du hevokan bê ditin: Mirovê pêşî dibêje ku *Fatê dew* anî. Yê duyem jî dibêje ku *Elîyî dew anîye*. Dema ku mirov van her du hevokan dibihîze bi carekê ra dizane ku bi tenê behsa anîna dew ya *Fatê* dike ku di demeka berê da ev kar pêk anîye, karê ku kirîye xilas bûye û hew. Lê dema ku mirov guhê xwe dide hevoka *Elîyî*, dişa di

cih da dizane ku Elîyî jî dew anîye û wekî *Fatê* di demeka berê da ev kar pêk anîye, karê ku wî jî kirîye xilas bûye yanî lêkerê temam bûye lê cudahî ev e: Guhdar dizane ku dewê ku *Elîyî* anîye niha jî li cihê xwe ye. *Elîyî* ev kar kir lê axêverî bi forma borîya temam tiştêkî wisa kir ku mirov êdî dizane ku dew li cihê ku anîye, disekine. Ev jî têkilîya di navbera dema borî ya temam û wextê niha da nîşan dide. Lê ji bo dewê ku *Fatê* anîbû tiştêkî wisa nikare bê gotin. Dibe ku li cihê xwe be û dîsa dibe ku ne li cihê xwe be jî. Rewşa rast çî dibe bila be guhdar jî vê agahîyê mehrûm e. Lewra di forma borîya sade da dewamkirina tesîra bûyerê tune. Mirov vê têkilîyê dikare li ser vê nimûneyê jî nîşan bide: *Elî* tê devê polê û dibîne ku mamoste di polê da ye. Ji *Fatê* ra dibêje: *Semînerê dest pê kirîye*. Ji ber ku semîner niha dewam dike û *Elî* nizane bê ka kengê semînerê dest pê kirîye forma borîya temam bi kar diîne. Lewra dema borî ya temam jî bo wan BTRyan jî tê bikaranîn ku axêver nizane bê kengê dest pê kirine. Eger *Elîyî* jî *Fatê* ra gotibûya *Semînerê dest pê kir* dê bihata famkirin ku *Elî* di destpêka semînerê da hazir bû û dît ku semînerê dest pê kir. Ev jî cudahîyeka sereke ye ya di navbera her du demên navborî da.

Kurdo (2013) jî bo awayê vê demê dibêje ku di her du dîyalektan² da mîna hev in û partîsîpê wekî “navê biker” terîf dike (r. 185). Zaxoyî (2007) jî lêkera ku paşgira partîsîp girtîye dawîya xwe, wekî lêkera temam bi nav dike (r. 86). Partîsîp jî wan rengdêran ra tê gotin ku jî lêkeran çê dibin. Ev form bi lêzêdebûna morfema “-î”yê li ser reha lêkerê ya demên borî tê bidestxin. Wekî nimûne: helandî, paqijkirî, girtî, kuştî... Ev dem di inglîzî da wekî *present perfect tense*ê ye ku bi forma lêkerê ya sêyem (verb 3) çê dibe. Dema ku mirov bala xwe dide forma di inglîzî da dibîne ku ew jî wekî kurmancî bi lêzêdebûna partîsîpê li ser reha dema borî tê bidestxistin. Muhammed (2013-2014) jî bo inglîzî dibêje ku forma borî ya temam di heman demê da wekî rengdêr jî tê bikaranîn û van nimûneyan dide: sold: firofî, done: kirî, written: nivîsandî / nivîsiyayî (r. 63). Di kurmancî da ev form bi paşgira “-î”yê tê bidestxistin. Lê di lêkerên dema borî ya temam da hem di devoka Torê da ku nimûneyên wê di metnên xebatê (ji niha û pê ve: MX) da hene hem jî di kurmancîya nivîskî da ev paşgir (suffix) bi piranî bi dengê /-i/yê guherîye. Kurdo (2013) jî bo vê guherîna dengî weha dibêje: Di kurmancî da paşgira navên biker di van rewşan da jî nav diçe: ez hatime, te ez şandime, ewî em girtine. Di dîyalekta jêrîn da paşgira navên biker bi tu awayî jî nav naçe û di awayê (û) yan jî (w)yê da ye. Kurmancî: ez ketime, tu ketîyî, ew ketîye, em/hûn/ew ketine Soranî: min kewtûm, to kewtûy(t), ew kewtû, ême kewtûyn, êwe kewtûn, ewan kewtûn (r. 186). Mirov dikare bibêje ku dema ku partîsîp dikeve nav kêşana borîya temam bi piranî vediguhere dengê /-i/yê.

2 Di vê berhema xwe da Kurdo rêzimana kurmancî û soranî bi awayekî berawirdî pêşkêş dike.

Ji bo ku cudahîyên di navbera borîya temam û borîya sade da bibîne mirov dikare li van nimûneyan binêre. Ji bo van her du nimûneyan mirov bifikire ku du kes hene û di heman demê da axêver in: *Eli* û *Fatê*. *Fatê* dibîne ku balafir dadikeve û *Eli* nabîne ku balafir dadikeve lê rewşa balafirê ya daketî dibîne yan jî daketina balafirê ji hin kesan dibihîze. Ya dîtî (*Fatê*) dê bibêje *Balafir daket* û yê nedîtî (*Eli*) jî dê bibêje *Balafir daketîye*. Îcar pirs ev e ku gireyên “-î” û “-(y)e”yê³ li lêkerekê ku bi dema borî ya sade hatîye kişandin çî bar dikin? Du tiştan bar dikin: Yek jê ew e ku axêver tenê bi lêzêdekirina gireyên “-î” û “-(y)e”yê bi guhdarî dide famkirin ku ev agahî ne di bin dîtî, çavdêrî û pêzanîna wî da pêk hatîye. Dibe ku jê ra hatibe gotin yan jî bi awayekî din serwextî daketina balafirê bûbe. Ya din jî ew e ku li gor agahîyên axêverê hevoka *Balafir daketîye*, *balafir hêj jî daketî* ye yanî li cihê daketinê ye. Ji bo wî daketina balafirê êdî rewşeka nû ye û herweha rewşa dawî ye. Dibe ku balafir ji nû ve bi hewa ketibe û dibe ku bi hewa neketibe jî. Rewşa herî dawî ya balafirê çî jî be axêver pê nizane. Lewra paşî pê hisîyaye yan jî wî bi tenê tiştê ku ji wî ra hatîye gotin veguhastîye. Bi kurtasî dikare bê gotin ku axêverê hevoka *Balafir daketîye* wekî postevanekî ku zerfa li ber destê wî bêyî ku tiştêkî jê biguherîne vediguhêze xwedîyî, agahîya li ber destê xwe vediguhêze guhdarî. Ne ku wî dîtîye, jê ra hatîye gotin. Loma jî agahîyên wî bi daketina balafirê sînorkirî ne. Ev rewşa ku di çavê axêverî da bi agahîya bihîstî çê bûye heta ku axêver tiştêkî nû bibihîze yan bibîne jî dê dewam bike.

Bikaranîna dema borî ya temam ya li herêmê ji aliyê morfolojî û erka xwe ya sereke ve, bi giştî wekî ya nivîskî ye. Ji bo bikaranîna dema borî ya temam, nimûneyên jêrîn ji MXYê hatine wergirtin.

(3) a. ...neyarê ma **kuştina**. **Kuştiya** va ya'd vir da...

(...neyarê me kuştine. Kuştiye va ye di vir da...)

b. Mi soz pê ra **daya** û mi wî **anîya**.

(Min soz pê ra daye û min ew anîye.)

c. Go: Wela keçîka te'1 mi **daya**. Parsuwê mi'ş**kandina**.

(Got: Wele keçîka te li min daye. Parsûyên min şikandine.)

Mirov dikare cudahîyên sereke yê di navbera dema borî ya temam û dema borî ya sade da li ser MXYê jî nîşan bide. Wekî tê zanîn dema borî ya sade wekî borîya

3 Ev gireya kesane “-e” li herêmê bi piranî wekî “-a”yê tê bikaranîn. /Y/ya berî wê, dengê kelijandinê ye.

nêz, borîya nêzborî jî tê binavkirin. Li gor ku di MXYê da jî hat tespîtkirin dikare bê gotin ku ji dema borî ya sade nêzîkbûneka wext teqez nayê bidestxistin. Lê mirov dikare behsa nêzîkbûna axêverî û lêkerê bike. Yanî ev nêzîkbûn dikare wekî dîtî, pêzanîn û jêserwextbûna axêverî bê terfîkirin ne wekî nêzîkbûna wextî. Pir normal e ku BTRYeka ku bi dema borî ya sade kişandî, berî BTRYeka ku bi dema borî ya tamam kişandî, pêk hatibe. Yan jî her du, di heman wextî da pêk hatibin. Di vir da divê mirov bala xwe bide cudahîya wext û demê. Ev rewş di nimûneyên jêrîn da tê dîtî. Dema ku mirov bala xwe dide xala “a”yê dibîne ku du lêkerên ku yek ji wan bi dema borî ya sade û ya din jî bi dema borî ya tamam, hatîye kişandin tê da hene. Heman axêver her du lêkeran li bal hev dibêje û du formên cuda bi kar diîne. Axêverî jî bilî pirhejmarkirina bikerê di maneya ferhengî ya hevokan da tu guherîn nekirine. Xaleka hevpar ya giring ku ji pêwendê tê bidestxistin ev e ku her du lêkerên xala “a”yê ji aliyê dîtî û pêzanîna axêverî ve wekî hev in. Ev yek di MXYê da jî cihê ku hevoka nimûne jê hatîye wergirtin jî tê famkirin. Îcar dema ku mirov baş bala xwe dide her du lêkeran dibîne ku cudahîya ku axêverî daye hevokê ne ji bo guherandina demê ye. Tê famkirin ku axêverî bikaranîna gireyên “-î” û “-(y)a”yê ji bo domandina tesîra lêkerê li lêkera pêşî bar kirîye. Bikaranîna “-î” û “-(y)a”yê tesîra lêkera dema borî, wekî ku li ser xeta demê jî hatibû nîşandan, ji dema pêkhatina wê digire û bi heta wextê niha vedizilîne. Yanî “Wî ji me re kirîye.” ne ku “Wî ji me re kir.” Cudahîya van çî ye? Maneyeka weha di forma “Wî ji me re kirîye.” da heye ku di forma din da tune: Ew niha yekî wisa ye ku ji me ra kirîye. Eger forma “Wî ji me re kir.” Bi kar anîbûya dê guhdarî fam kiribûya ku berevajî forma din lêker pêk hat û çû, wisa ma. Yanî di nav sînorê dema xwe da ma, lêkera *kirinê* tevî tesîrên xwe negihîşt wextê niha yanî wextê axiftina axêverî. Dema ku mirov li xala “b”yê dinêre dibîne ku axêverî pêşî lêkera dema borî ya sade û dûra jî lêkera dema borî ya tamam, bi kar anîye. Tê dîtî ku hem lêkera “hatin”ê hem jî lêkera “anîn”ê bi hev ra pêk tên. Dema ku mirov xwe dixê şûna axêverî, fam dike ku axêver pêşî lêkera *hatinê* dibîne û piştra jî bi lêkera *anînê* dihise. Lê di nav van lêkeran da rêza dîrokî (chronology) tune. Axêver bi morfema “-î” û “-(y)a”yê dixwaze bi guhdarî bide zanîn ku bûyera *anînê* nedîtîye yan jî di dema pêkhatina bûyera *anînê* da ne bi biker ra bûye. Axêver piştra bi awayekî pê hisîyaye yan jî dîtîye ku biker bi xwe ra “Tursîlkeka weha anîye.” Dema ku mirov bi çavê axêverî li BTRYan binêre dikare weha bibêje: *Min ne dît ku anî lê dema ku hat di destê wî da bû. Bi gumana min wî anîye.*

(4) a. E dibê: Wî'j me ra **kirîya**, wa'j me ra **kir**.

(Ez dibêjim: Wî ji me ra kirîye, wan ji me ra kir.)

b. Rojekê **hat** go wî tursîlkka halo **anîya**.

(Rojekê hat ku tursîlkeka weha anîye.)

Dema borî ya temam bi giştî bi du erkan dixebite. Yek ji wan ya ku ji bo BTRYên ku tesîra wan dewam dike. Ya din jî ew e ku BTRYên ku axêverî bi çavan nedîtine û bi rêya bihîstinê ji kesên din hîn bûye. Yanî BTRYên bihîzbar ji nav hemû demên borî bi vê demê tî ragihandin. Aydogan (2013) vê erka duyem ku bi forma borîya temam çê dibe bi “dema bihurî ya medyatîfê” bi nav dike û dibêje ku bi medyatîfê axêver xwe ji berpîrsîyarîya agahîya hevoka xwe xilas dike (r. 34-46). Medyatîfî ew term e ku di ziman da bi wan agahîyan ra tîkildar e ku hatine bihîstin. Li jêr ji MXYê hin nimûne ji bo dema borî ya temam ya bi awayê medyatîfî hatine dayîn.

(5) a. Wî jî eyn weka te **gotîya**.

(Wî jî eynî wekî te gotîye.)

b. ...te **gotîye**⁴ “Wê jina mi zarokê guharzêrînk ji mi ra ênê.”

(...te gotîye ku “Dê jina min zarokên guharzêrînk ji min ra biîne.”)

c. A sabîr a û a feqîr a û qerebalix **nekîrya**.

(Sabîr e û feqîr e û qerebalix nekîrye.)

Dema ku mirov di MXYê da bala xwe dide BTRYên dema borî ya temam ji bilî erka bihîzbarîyê hin erkên din jî tî dîtin. Wekî nimûne BTRYên ku di jîyanê da cara yekem pêk hatine yan jî yê ku piştî demeka dirêj pêk hatine bi vê demê tî ragihandin. Dema ku mirov van her du nimûneyan bide ber hev, cudahîya di navbera her du awayan da xuya dibe. Hevoka pêşî ev e ku axêverî bersiv daye yekî ku rewşa *Fatê* ji wî pîrsîye: *Fatê çûye Zaxoyê* (Fatê ne li vir e niha lê li Zaxoyê ye.) Hevoka duyem jî ev e ku axêverî bersiv daye yekî weha ku dixwaze hîn bibe bê ka *Fatê* berî niha çûye Zaxoyê yan na: *Fatê çûye Zaxoyê* (Fatê yeka wisa ye ku berî niha çûye Zaxoyê bi gotineka din di emrê xwe da Zaxo dîtîye.) Divê bê destnîşankirin ku erka ku di hevoka duyem da xuya dike eger di ser kirina karekî ra demeka dirêj derbas bûbe jî tî dîtin. Helbet di vir da jî pêwend pir giring e lewra her du awa ji alîyê morfolojîk ve wekî hev in. Li jêr ji nav MXYê hin nimûne di nav pêwenda hevoka xwe da hatine dayîn.

4 Ev morfema “-e”yê li dijî vê nimûneyê li herêmê bi piranî wekî “-a”yê xuya dike.

- (6) **a.** Go: Maxerabê, ev sê meha çilo't **neçûya!**
(Got ku: Malxerabê, ev sê mehan çawa tu neçûye!)
- b.** Ma te **dîtîya**, însana cewrikê sa anîna?
(Ma te dîtîye ku însanan cewrikên se anîne?)
- c.** ...wela nizam hîç **neştexilîya.**
(...wele nizanim hîç neşitexilîye.)

Dema borî ya temam carinan ji bo BTRyên ku axêverî bi çavên xwe dîtine jî tê bikaranîn lê bi ferqekê: Eger axêverî ew ne di wextê pêkhatina wan da dîtibin. Yanî eger axêverî BTR piştî pêkhatina wan dîtibin yan jî piştra ji bilî bihîstinê bi awayekî din bi wan hisiyabe dîsa vê demê bi kar diîne. Nimûneyên jêrîn dema ku di nav pêwenda hevok û metnên xwe da bên nixandîna dê ev rewş baştir bê dîtîna.

- (7) **a.** ...vê şûşa ewkê, bida Mîrza Mihemed. Mi'j bîra **kirîya.**
(...vê şûşeya ewkê, bide Mîrza Mihemed. Min ji bîr kirîye.)
- b.** ...ev rû, ruwê min halo **bûya...**
(...ev rû, ruyê min weha bûye...)
- c.** Tiştik di halê wê da **nemaya.**
(Tiştik di halê wê da nemaye.)

Ji bo BTRyên ku li derveyî dîtîna û zanîna mirov in û razber in jî dema borî ya temam tê tercîhkirin. Axêver bawerî û texmînên xwe bi van lêkeran radigihîne ku di dema borî ya temam da hatine kişandin. Ji bo ku hevokên jêrîn baştir bên famkirin divê di nav pêwenda xwe da bên nixandîna. Hevokên “a” û “b”yê ji bo bawerîyê û ya “c”yê jî ji bo texmîna axêverî nimûne ne:

- (8) **a.** ...ti sucê wî jî tê da nîna û Xwedê xera **kirîya...**
(...tu sucê wî jî tê da tune û Xwedê xerab kirîye...)
- b.** Ê Xwedê xelat ev Quran xelat jê ra **şîyandya.**
(Ê Xwedê xelat ev Quran xelat jê ra şandîye.)
- c.** Dêmekî'j dil va **çûya.**
(Nexwe ji dil ve çûye.)

Pevguherîna deman carinan rê dide ku lêkerên ku ne di forma dema borî ya tamam da ne, maneya borîya tamam bidin. Li jêr ji nav MXYê nimûne hatine dayîn ku ew di forma demên din da ne, lê maneya dema borî ya tamam didin. Ji bo ku cudahiya form û erkê bê tespîtkirin gelek caran hewce ye ku mirov li pêwendê hevok û metinan binêre. Li jêr di nimûneya “a”yê da, axêverî her sê bûyerên dawî (şixulîn, dan, anîn) nedîtine lê ji dêvla dema borî ya tamam ve wekî ku dîtibe dema borî ya sade bi kar anîye. Di nimûneya “b”yê da jî heman pevguherîn heye lê cudahiyeke jî tê da heye. Di “b”yê da axêver dixwaze bibêje ku **Heta niha me nedîtîye ku axa hatine (ser) şîvan û wan (bi xwe ra) pisîk anîye**. Tê dîtîn ku di “b”yê da borîya sade ji dêvla borîya tamam ve hatîye bikaranîn, di vir da ketîye şûna erka borîya tamam ya ku ji bo BTRYên ku di jîyanê da cara pêşî pêk tên.

(9) a. ...çûna Antalya, **şixulîn**. Perekê xwa dan hev û **anîn**.

(...çûn Antalya, şixulîn. Perekên xwe dan hev û anîn.)

b. Dibê: Me **nedî** go axa hatna şîva û pisîk anî.

(Dibêje: Me nedît ku axa hatin şîvan û wan pisîk anî.)

Di nav MXYê da hat tespîtkirin ku pevguherîna deman di navbera demên borî û niha da pir xuya dike. Wekî ku tê zanîn MX ji çîrokên gelêrî û serpêhatîyekê pêk hatine. Bûyerên ku berê qewimîne di MXYê da cihekî pir mezin digirin. Li jêr di wê beşê da bi tenê forma dema niha xuya dike ku cihên weha pir in.

“Ew, keçik û xweha xwa’**dçin**. Wê keçikê jî **dibin**. Xweha wê’l wê derkê **dirûnê**’w ew jî’**dçê** ber kanîyê. Keçik’**ddê** avê.’**Dçê** ba wir. Ziha **têyyê**. Wextê go **tê**, şûr jî pê re **ya**. Ew jî pê re’**dçê**. **Didê** avê û’**dçê** wir. Wextê go şûr ser devê wî re **digrê**, go devê xwa zer **dikîyê** ew hema **dixê** devê wî û **diqelêşê**. Werhasil devê yî’**dqelêşê**. Ziha **dimrê**. Keçik **tê** malê. Keçik **tê** malê. Ew **dibê**: Keça axê **ma**’w halo û halo. Destê xwa jî wextê go ziha **dimrê** destê xwa’l xwînê’**dxê dibê**: Ti xwiha... **Dibê**: Vêga vê kêliyê ti weka xwiha min **î**. Li nav piştta yê’**dxê**. Li tazîyê wê’**dxê** ne’l ser cila’**dxê**. Jixwa wilo’l nav piştta yê **dixê**.”

Givón (2001) vê rewşê, bi helwesta axêverî ya avakirina tabloyeka zindî (vivid) ya tevna bûyeran îzah dike (r. 298). Dema ku mirov baş bala xwe dide pêwendê bi vê helwesta vebêjan dihise. Lewra bi piranî bûyerên ku ji alîyê wan ve nehatine dîtîn yan jî yên ku di wextekî berê da pêk hatine bi dema niha tên ragihandin. Çendî ku di hin cihên wekî beşa jorîn da tam ne zelal be bê ka dema niha ji dêvla kîjan demê ve hatîye

bikaranîn jî her dîyar e ku dema niha ji aliyê erkê ve ketîye cihê demeka borî. Ji bo tespîta vê jî pêwend pir derdikeve pêş. Dema ku mirov bala xwe dide nimûneya jorîn qenaeta ku dema niha bi giştî erka dema borî ya tamam pêk anîye bi mirov ra çê dibe.

3. Dema Borî ya Domdar (Past Continuous Tense)

Dema borî ya domdar di kurmancîya nivîskî da li ser reha dema borî, bi gireya “di”yê û bi gireyên kesane çê dibe. Di vê demê da gireya demê berî reha lêkerê tê û bi pêşîya lêkerê ve dibe. Lêkera vê demê digel ku di demeka borî da ye û pêk hatîye jî ji ber ku xwedî pêvajoyê ye û di wê pêvajoyê da dewam kirîye ji aliyê xuyangê ve berdewam e. Helbet ev berdewamî di dema borî da ye û ev jî cudahiya wê û berdewamîya di dema niha da ye.

Gireya “di”yê + Reha dema borî + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) di + ket + im (Tu) di + ket + î (Ew) di + ket

(Em/Hûn/Ew) di + ket + in

Abi (2018) xuyanga vê demê bi morfema “di-”yê destnîşan dike (r. 29).

Fîgur 3: Nîşandayîna Dema Borî ya Domdar li ser Xeta Demê

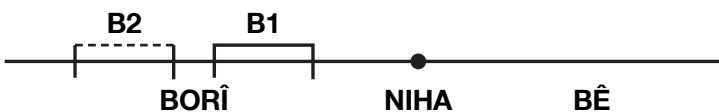

Dema borî ya domdar bi lêzêdekirina morfema “di-”yê li lêkera dema borî ya sade tê bidestxistin. Dema ku ji hevoka *Elî diçû* morfema “di-”yê bê hilanîn di destê mirov da lêkera di dema borî ya sade da kişandî dimîne. Xalên hevpar yê van her du deman ev in: Li ser xeta demê her du dem li milê çepê dikevin. Her du dem ji bo lêkerên ku bi dawî bûne tînan bikaranîn. Yanî lêkerên bi vê demê kişandî li dijî dema borî ya tamam digel tesîra xwe di nav sînorên wextê pêkhatina xwe da mane. Lêkerên borîya domdar bi ferqeka xuyangî ji yê sade cuda dibin. Lêkerên borîya sade li ser xeta demê wekî nuqtayekê tînan nîşandan lewra ew lêker di kêliyêkê da pêk hatine. Çiqas dem girtibin jî eger bi borîya sade hatibin kişandin ew lêker nuqtayî ne. Lê yê borîya domdar tevî destpêk û xilaseka xwe maweyekê digirin yanî xwedî pêvajoyekê ne. Loma jî li ser xeta demê ne wekî nuqtayê lê wekî xetikekê yan malikekê tînan nîşandan. Ji wê xetik yan malikê mebest jî xêzek e ku teqlîda xeta demê ye. Lê wekî xeta demê ne bêdestpêk û bêdawî ye. Ji destpêka pêkhatina lêkera xwe

heta bidawîbûna wê, ew xêz û xeta demê li hev siwar dibin. Divê neyê jibîrkin ku ev nuqte û xêz, wextî (time) rasterast temsîl nakin. Pir normal e ku lêkerekema dema borî ya domdar ji lêkerekema dema borî ya sade kêmtir wext girtibe. Di bikaranîna dema borî ya sade û domdar da terciha axêverî pir bitesîr e. Di sedema terciha axêverî da jî ya giring ew e ku lêker di çavê axêverî da xuyangeka çawa ava dike. Eger lêker nuqteyî (kêlikî) be ew bi dema borî ya sade lê eger xêzkî (pêvajokî) be bi dema borî ya domdar tê kişandin. Lêkerên dema borî ya sade xeta demê di cihekî da dibirin lê lêkerên borîya domdar di nav sînoren dema borî da, ji cihekî dest pê dikin û di cihekî li pêştir da diqedin. Ew lêker wekî dema borî ya sade xeta demê di nuqteyekê da qut nakin, bi wê ra demekê (bi qasî pêvajoya xwe) dimeşin. Ev dem ji bo BTRYên ku neçûne serî û nîvco mane yanî di wan da armanc pêk nehatîye jî tê bikaranîn. Wekî nimûne: *Elî diçû kargehê lê erebeya wî li darê qelibî*. Di vê nimûneyê da tê dîtin ku lêkera çûnê dest pê kirîye, demekê devam jî kirîye lê berî nuqteya ku di dema borî da wekî armanc hatîye diyarkirin qut bûye. Pêvajo biderî planê bûye û zû tamam bûye.

Wekî ku di jor da jî hatibû gotin, dema borî ya domdar ji bo lêkerên borî tê bikaranîn ku di hişê axêverî da, xwedî maweyekê ne. Ev mawe bi du awayan di nav wextê borî da saz dibe. Yek ji wan ew e ku BTRYa ku mijara hevoka axêverî ye di nava wextê borî da, ji destpêkê heta dawîya xwe pir caran pêk hatîye yanî dubare bûye. Parçekirî ye ne ku yekkere ye. Lêkerên weha ji aliyê xuyangê ve adetî ne. BTRYên wekî hînbûn û adetan (habit) ku bi awayekî birêkûpêk dubare dibin dikevin nav vî awayî. Yek ji wan jî ew e ku bi destpêk û dawîya xwe demeka yekkere ye yanî neparçekirî ye. Mirov dikare bala xwe bide van her du nimûneyan: *Fatê bi pêyan diçû zanîngehê û Elîyî êvarkî nan dixwar*. Cudahîya BTRYên yekkere û yên ku dubare dibin li ser van hevokan xuya dibe. Xwarina *Elîyî* ya nan bûyereka wisa ye ku carekê pêk hatîye û demekê ajotîye. Lê çûna *Fatê* ya zanîngehê çendî ku wekî ya *Elîyî* demekê ajotibe (belkî demeka dirêjtir) jî di nav wê demê da dubare bûye. Mirov dikare van her du erkên dema borî ya domdar li ser xeta demê nîşan bide. Li jêr ji bo dema borî ya domdar li ser xeta demê du bûyer xuya dikin. B1 bûyera yekkere B2 bûyera parçekirî yanî ya ku dubare bûye temsîl dike.

Figür 4: Nîşandayîna Du Awayên Dema Borî ya Domdar li ser Xeta Demê

Bikaranîna dema borî ya domdar ya li herêmê ji alîyê morfolojî û erka xwe ya sereke ve bi giştî wekî ya kurmançîya nivîskî ye. Li jêr ji bo bikaranîna dema borî ya domdar ya li herêmê ji nav MXYê hin nimûne hatine derxistin.

- (10) **a.** ...mi xwa niheq **dikir** mi' **dgo** çima bavê mi wilo dibêjê...
(...min xwe neheq dikir min digot çima bavê min wisa dibêje...)

b. Hingî wilo bû' b pîya' **dçûn**.
(Hingê wisa bû bi pêyan diçûn.)

c. Me'd tîfika da agir **dikîr**. Me çira **pêdixist**.
(Me di tîfikan da agir dikir. Me çira pêdixist.)

Li jêr ji bo her du awayên ku di morfolojî û erka vê demê da hatibûn destnîşankirin, ji MXYê hin nimûne hatine dayîn. Dema ku mirov bala xwe dide nimûneyên jêrîn, ji hevok û pêwendê fam dike ku di nimûneyên “a” û “b”yê da dubarebûn heye. Di nimûneya “c”yê da dubarebûn tune lê pêvajoyeka neparçekirî û bi destpêk û dawîya bûyera xwe ve sînorkirî heye.

- (11) **a.** Mey hewqa **digot** jî, mi' **dgo**:
(Meyzîne ewqasî digot jî, min digot:)

b. Wilo **dibiward**. Hingî berê wilo' **dgotin**.
(Wisa dibiwart. Hingê berê wisa digotin.)

c. Mi' **dgo**: Jinamê, halo mi xewn dîtîya.
(Min digot: Jinapê, weha min xewn dîtîye.)

Carinan lêker ne di forma dema borî ya domdar da bin jî maneya dema borî ya domdar didin. Di nimûneyên weha da di navbera deman da pevguherîn pêk tê. Li jêr ji nav MXYê nimûne hatine dayîn û her du jî di formên demên din da ne lê maneya dema borî ya domdar didin. Ji bo ku cudahîya form û erkê bê tespîtîkirin carinan hewce ye ku mirov li pêwendê binêre. Li jêr nimûneya “a”yê di forma dema borî ya sade da ye. Nimûneya “b”yê di forma dema niha da ye. Lê her du jî ji alîyê erka xwe ve maneya dema borî ya domdar didin.

(12) a. Halo bû, halo bû, halo bû. Mi jê re **got**.
(Weha bû, weha bû, weha bû. Min jê ra got.)

b. Ga çakêtê xwa, zendik kirîyê da û ya dî ber ra **tê**.
(Va ye ku çakêtê xwe, zendikek kirîyê û ya din di ber ra tê.)

4. Dema Borî ya Dûr (Past Perfect Tense)

Dema borî ya dûr di kurmancîya nivîskî da li ser reha dema borî bi paşgira partîsîp û bi morfema *bûnê* û gireya kesane çê dibe. Lêkera vê demê ji ber ku qedîyaye ji alîyê xuyangê ve temam e.

Reha dema borî + Paşgira partîsîp + bûn + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) ket + i + bû + m (Tu) ket + i + bû + yî (Ew) ket + i + bû
(Em/Hûn/Ew) ket + i + bû + n

Figur 5: Nişandayîna Dema Borî ya Dûr li ser Xeta Demê

228 |

Bedîrxan û Lescot (2011) ji bo vê demê weha dibêjin: “Bi bûnê û partîsîpa ku bi ketina dengê dawî (n) tê bidestxistin çê dibe (r. 181).” Partîsîpa ku ji reha dema borî tê bidestxistin dema ku rengdêr be bi dengê /-î/yê diqede. Lê ev partîsîp di dema borî ya dûr û herweha borîya temam da di kurmancîya nivîskî da bi piranî dibe /-î/. Ev rewş guherîneka dangan e û /-î/ya ku dirêj e cihê xwe ji /-î/yê ra berdide ku ew kurt û siviktir e. “B”ya li jor ya li ser xeta demê bûyera borî temsîl dike. “R”ya ku li bal bûyerê xuya dike referansa demê ya axêverî ye. Ji bo nimûne mirov dikare li ser vê rewşê bifikire. Elî ji sûkê vedigere malê û postevanî li devê derî dibîne. Hevoka weha ji Fatê ra dibêje: *Dema ku ez vegeerîyam malê postevan hatibû*. Di vir da *Dema ku ez vegeerîyam* referansa demê ya lêkera *hatinê* pêk diîne. Di vê nimûneyê da referans bi awayekî aşkere hatîye dîyarkirin. Helbet *Elîyî* dikarîbû bi tenê bibêje ku *Postevan hatibû*. Dê hingê ji referanseke hebûya lê di hişê *Elîyî* da. Dema borî ya dûr ji bo BTRYên ku berî wextê niha û di heman demê da berî wextekî berî wextê niha pêk hatine tê bikaranîn. Ev wextê ku berî wextê niha ye dîyar e û referansa demê ya di hişê axêverî da pêk diîne. Ev referans dibe ku bi awayekî aşkere ji alîyê axêverî ve bi rêya bêje û hevokan bê bilêvkirin. Lê dibe ku bêyî ku

behsa wê referansê bê kirin rasterast ev dem bê bikaranîn. Lewra cihana çîrokan û serpehatîyan ku di wextê berê da ye ji bo vê referansê guncaw û amade ye. Herweha dibe ku li derveyî çîrokan di axiftineka rojane da jî axêver qet behsa referansê neke. Eger axêver dema borî ya dûr bi kar biîne aşkere yan na di hişê wî da di nav dema borî da nuqteyeka referansê heye û BTRYa ku dibe mijara hevoka wî berî wê referansê pêk tê. Ev rewş bi saya bikaranîna morfema *bûnê* ji aliyê guhdarî ve jî tê zanîn. Axêver bibêje jî û nebêje jî, di hevokeka wekî *Ez çûbûm* da fikira demê weha ye: *Ez* (berî filan demê) *çûbûm*.

Bikaranîna dema borî ya dûr ya li herêmê ji aliyê morfolojî û erka xwe ya sereke ve, bi giştî wekî ya kurmancîya nivîskî ye. Li jêr ji bo bikaranîna dema borî ya dûr, hin nimûne ji MXYê hatine derxistin.

- (13) **a.** Mi **nizanîbû** go anî çilo ye jî.
(Min nizanîbû ku yanî çawa ye jî.)
- b.** Yeka yêxtîyar **hatibû**.
(Yeka extîyar hatibû.)
- c.** Me conegayê wî **gurandbû**.
(Me conegayê wî gurandibû.)

| 229

Pevguherîna deman carinan dike ku lêkerên ku ne di forma dema borî ya dûr da ne jî, maneya dema borî ya dûr bidin. Li jêr ji nav MXYê nimûneyên wiha hatine dayîn. Her sê nimûne jî di formên demên din da ne, lê maneya dema borî ya dûr didin. Ji bo ku cudahîya form û erkê bê tespîtkirin hewce ye ku mirov li pêwendê binêre.

- (14) **a.** Wela mi'd heyatê şixwa kesî'z **nedama** erdê...
(Wele min di heyatê da jixwe kesî ez nedame erdê...)
- b.** Bavê me wilo **gota** birayê ma.
(Bavê me wisa got birayê me.)
- c.** E **çûma** paleyîyê.
(Ez çûm paleyîyê.)

5. Dema Niha (Present Continuous Tense)

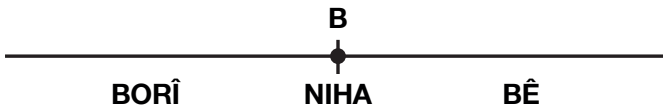
Dema niha di kurmancîya nivîskî da li ser reha dema niha bi gireya “di-”yê û gireya kesane çê dibe. Lêkera vê demê ji ber ku dewam dike ji aliyê xuyangê ve berdewam e.

Morfema “di-”yê + Reha dema niha + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) di + kev + im (Tu) di + kev + î

(Ew) di + kev + e (Em/Hûn/Ew) di + kev + in

Figür 6: Nişandayîna Dema Niha li ser Xeta Demê

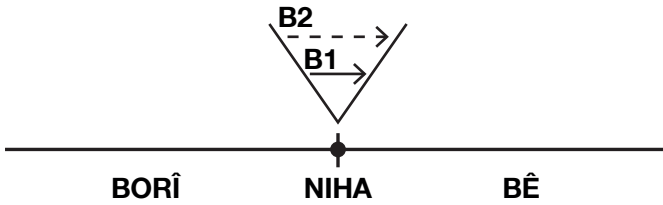

BTRYên ku di wextê niha da pêk tên, bi dema niha tên ragihandin. Taybetîya herî girîng ya BTRYên dema niha ew e ku dest pê kirine û neqedîyane. Ev taybetîya berdewambûnê ji aliyê xuyangê ve cudahîyeka mezin dixe navbera dema niha û hin demên borî yên wekî sade, tamam û dûr. Li aliyê din taybetîya destpêkirinê cudahîyeka mezin dixe navbera dema niha û bê. Dema niha li ser xeta deme, di nêvî da tê nişandan. Li aliyê wê yê çepê, dema borî û li aliyê rastê dema bê cih digirin. Di hevokê da ku bi dema niha hatîye kişandin nişaneyên sereke ev in: Reha dema niha û morfema “di-”yê ku bi pêşîya lêkerê ve dibe. Dema niha bi vê taybetîya xwe ya reha dema niha ji demên borî vediqete. Mirov dikare ji bo dema niha li van hevokan binêre: *Elî diçe benderê, Fatê firavîne dixwe.*

Digel BTRYên ku di dema axiftinê da pêk tên yanî neqedîyane, yên ku di demeka fireh da dubare dibin jî bi dema niha tên ragihandin. Yanî BTRYên ku berê jî, niha jî û di dema bê da pêk tên jî bi dema niha tên ragihandin. Zalî (2015) ev rewş wekî demeka serbixwe şayesandîye (r. 222). Li gor Sonmez û Geyîkî (2016) li herêma Semsûr û Behdînan formên cuda ji bo dema niha hene (r. 93). Di hin zimanan da jî ji bo van lêkerên ku di demeka berfireh da dubare dibin, formeka serbixwe heye. Wekî di îngilîzî (simple present tense) û tirkî (geniş zaman) da. Çendî ku wekî navborîyan, bi hin zimannas û vekoleran ra meyla cudakirina van BTRYên ku dubare dibin ji dema niha hebe jî, li gor ku di vê xebatê da jî hat tespîtîkirin ji aliyê morfolojîya xwe ve, dem heman dema niha ye. Lê lêkerên weha ji aliyê xuyangê ve ji lêkerên dema niha yên asayî vediqetin. Lêkerên ku weha dubare dibin dikevin nav beşa xuyanga adetî.

Her du komên BTRyan yên navborî bi bikaranîna hokerên demê û pêwenda hevok û metnan ji hev vediqetin. Ji ber ku her du awa jî ji aliyê morfolojîya xwe ve yek in û demên serbixwe bi hoker û pêwenda hovekan ava nabin cudanekirina her du awayên dema niha duristtir xuya dike. Piranîya zimannas û lêkolera jî ev yek pêk anîye.

Fîgur 7: Nîşandayîna Du Erkên Dema Niha li ser Xeta Demê

B1 bûyera dema niha ya asayî ku dest pê kirîye lê neqedîyaye temsîl dike. B2 jî bûyera dema niha ya ku di demeka fireh da dubare dibe temsîl dike.

Bikaranîna dema niha ya li herêmê ji aliyê morfolojî û erka xwe ya sereke ve bi giştî wekî ya kurmançîya nivîskî ye. Forma nerênî (negative form) ya dema niha ji bilî lêkerên *karîn* û *zanînê* (Ev lêker bi “ni-”yê tên nerênîkirin.) bi morfema “na-”yê çê dibe. Ev morfem dikeve şûna morfema “di-”yê. Ev taybetîya kurmançîya nivîskî li herêmê jî heye. Di kêşana dema niha da li herêmê digel morfema “di-”yê, formên wekî “ti-”, “d-” û “t-”yê jî ku di nav MXYê da hene pir xuya dikin. Li jêr ji nav MXYê hin nimûneyên dema niha hatine dayîn.

- (15) **a.** Ji bavê yî ra **dibêjê.**
(Ji bavê wî ra dibêje.)
- b.** Wela e jî **nizanim** çî ya.
(Wele ez jî nizanim çî ye.)
- c.** Ez şûrê Eduwê Kor **dixwazim.**
(Ez şûrê Eduwê Kor dixwazim.)

Li jor du awayên dema niha hatibûn destnîşankirin û li ser xeta demê hatibûn nîşandan. Dema ku mirov li lêkerên nimûneyên jêrîn dinêre, heman forma dema niha dibîne. Lê dema ku bala xwe dide pêwenda hevokan erka din tê dîtîn. Li jêr ji bo BTRyên dema niha yên ku di demeka fireh da dubare dibin hin nimûne ji nav MXYê hatine derxistin.

(16) **a.** E **nabêjim** ti cara.

(Ez nabêjim tu caran.)

b. Ev av **dihêrikê diçe**, ji wî gundî **diçe** gundekî dî.

(Ev av diherike diçe, ji wî gundî diçe gundekî din.)

c. Her şev çil şivê hinarî'l vê jinikê **dişkênê**.

(Her şev çil şivên hinarî li vê jinikê dişkênê.)

Li gor Bedirxan û Lescotî (2011) morfema “di-”yê ya dema niha li hin herêman (Tor Abdîn, Hevêrkan)⁵ di kêşana lêkerên lêkdayî da, wekî lêkerên xwerû tevdigere. Di van devokan da ji dêvla “radibim” ve “dirabim” tê gotin (r. 214). Ev tespîta navborîyan di MXYê da jî careka din hat dîtin û piştrastkirin. Li jêr hin nimûne ji bo vê rewşê ji nav MXYê hatine dayîn.

(17) **a.** Şeveqê **dirabin**, dibê: Ya heywanê Xwedê Teela...

(Şeveqê radibin, dibêjin: Ya heywanê Xwedê Teela...)

b. Piştî go hatîya malê, jinik **divekê**.

(Piştî ku hatîye malê, jinik vedike.)

c. Têr dixûn, têr **divexwin**.

(Têr dixwin, têr vedixwin.)

Heman rewşa morfema “di-”yê ya ku di forma erênî ya dema niha da xuya dike ji bo forma nerênîyê ya dema niha jî derbasdar e. Morfema nerênîyê “na-” li herêmê di dema niha da berevajîyî kurmançîya nivîskî tê serê lêkerê. Wekî nimûne hevokeka wekî *Fatê venaxwe* ya di kurmançîya nivîskî da li herêmê wekî *Fatê navexwê* xuya dike.

(18) **a.** ...dikê wû nakê qeremê wî **narabê**...

(...dike û nake qeremê wî ranabe...)

b. ...serê mi di vir va bibirin yanî xêlîfî j devê min **naderkevê**...

(...serê min di vir ve bibirin yanî xêlîfî ji devê min dernakeve...)

Dîsa li gor Bedirxan û Lescotî (2011) mirovên van herêman di lêkerên ku cihnavên lihevistî digirin pêşîya xwe da jî, bi heman awayî lêkeran saz dikin û bikaranînên wekî “dilêxim” derdikevin holê (r. 214). Lê dema ku mirov guhê xwe dide kesên herêmê ku hin ji wan vebêjên MXYê ne, xala dawî ya ku navborîyan

5 Herêma vê xebatê ji dikeve nav vê herêma ku navborîyan bal kişandîye ser.

destnîşan kirîye ji nav MXYê qet nayê tespîtkirin. Di van mînakên jêrîn da, ku ji wan mînakan di MXYê da pir hene, tê dîtin ku li herêma Torê “di-”ya ku di dema niha da tê bikaranîn nayê pêşîya cihnavên lihevxiştî. Bêyî ku tiştek bikeve navbera wan û lêkerê bi pêşîya lêkerê ve dibin. Dema ku mirov li nimûneya “c”yê ya ku lêkerekê bipêşgir û di dema niha da kişandî jî di xwe da di hewîne careka din dinêre, cudahiya her du bikaranînan li cem hev dibîne. Hingê jî tê famkirin ku li gor MXYê zimannasên navborî⁶ di tespîta xwe da tenê ji bo lêkerên bipêşgir mafdar in ne ji bo lêkerên ku cihnavên lihevxiştî digirin pêşîya xwe. Li jêr ji nav MXYê hevokên ku ji vê rewşa ra dibin nimûne hatine dayîn.

(19) **a.** Cila **lê'dkin** û diedilênin.

(Cilan lê dikin û diedilînin.)

b. Hin î **lê'dxin**, li dêrî dixin.

(Hin lê dixin, li derî dixin.)

c. ...wê'd ava zîv û zêr ddakê, çarçefekê **lê'dkê**...

(...wê di ava zîv û zêr dadike, çarçefekê lê dike...)

Herweha di mijara navborî da lêkera “*bangkirin*”ê jî bi taybetîya xwe derdikeve pêşberî mirov û biderekê pêk diîne. Digel ku “*bangkirin*” ne lêkerekê bipêşgir e lê lêkdayî ye jî di vir da dijberî lêkerên lêkdayî û wekî lêkerên dariştî yên bipêşgir morfema dema niha girtîye pêşîya xwe. Li jêr ji bo lêkera “*bangkirin*”ê hin nimûne hatine dayîn.

(20) **a.** ...av zelal dibê û dikevîyê û **dibakê**...

(...av zelal dibe û dikevê û badike...)

b. ...dihilênê û **dibakê**.

(...dihilîne û badike.)

c. **Dibakê**, dibê: Ka wera.

(Badike, dibêje: Ka were.)

Lêkera “*berdan*”ê jî ku li ser sazkirina wê fikirên cuda hene (bipêşgir, lêkdayî) li herêmê wekî lêkera “*bangkirin*”ê tevdigere û formên wekî “*Elî diberdê*” tên bikaranîn.

⁶ Lescotî beşên dawî yên rêzimana Bedirxan û Lescotî nivîsîne ku ev beş jî yek ji wan e. Ev rewş di berhema orijînal da jî bi hûrgilî derbas dibe (Khan & Lescot, 1970, r. VI-VII).

Di nav MXYê da tê dîtî ku carinan lêker ne di forma dema niha da jî be maneya dema niha dide. Di nimûneyên weha da tê dîtî ku di navbera deman da pevguherîn pêk hatîye. Li jêr sê nimûne hatine dayîn ku her sê jî di forma dema bê da ne, lê maneya dema niha didin.

- (21) **a.** Hema her sibbeh ez ê hewşê **malim**.
(Hema her sibbeh ez dê hewşê bimalim.)
- b.** He ro keçikek wê xwa edilênê wû ê...
(Her roj keçikek dê xwe biedilîne û bê...)
- c.** Îsal, vêga hema ez ê meraqê **kim**...
(Îsal, vêga hema ez dê meraqê bikim)

6. Dema Bê (Future Tense)

Dema bê di kurmançîya nivîskî da bi morfema “bi-”yê li ser reha dema niha û bi amraza (partikul) “dê”yê çê dibe. Lêkera vê demê ji ber ku neqedîyaye û dest pê jî nekirîye nakeve nav her sê cureyên (temam, berdewam û adetî) xuyangê.

Amraza “dê”yê, Morfema “bi-”yê + Reha dema niha + Gireyên kesane

Wekî: (Ez) dê bi + kev + im (Tu) dê bi + kev + î (Ew) dê bi + kev + e
(Em/Hûn/Ew) dê bi + kev + in

Figür 8: Nişandayîna Dema Bê li ser Xeta Demê

Lêkerên ku hêj pêk nehatine lê pêkhatina wan ya di wextê bê da tê ragihandin, bi dema bê tîn kişandin. Di kêşanê da nişana sereke ya dema bê morfema serbixwe ya “dê”yê ye û bêyî wê kêşana lêkerên dema bê pêk nayê. Helbet ev rewş ji bo forma erênî derbasdar e. Ev morfem wekî ku di nimûneya “Zarok dê biçin” da xuya dike berî lêkerê û bi piranî piştî bikerê tê.

Li herêmê formula navborî ji bilî bikarneanîna morfema “bi-”yê bi giştî bi heman awayî ye. Lêkerên dema bê li herêmê morfema “bi-”yê bê îstîsna nagirin pêşîya xwe. Ji dêvla wê jî tu gireyan nagirin. Yanî lêkerên dema bê ji bilî gireyên kesane tu gireyan nagirin li herêmê. Cegerxwîni (1961) jî ev taybetî ji bo vê herêmê

(Hevêrka) destnîşan kirîye (r. 150). Taybetîyeka din jî ew e ku di morfema “ê”yê da derdikeve pêş. Lewra li herêmê tu carî morfema “dê”yê xuya nake û li herêmê jî dêvla wê ve forma wê ya kurt yanî “ê” heye. Ev taybetî û bikarneanîna morfema “bi-”yê dibin nîşana dema bê li herêmê. Muhammed (2014) hebûna vê rewşê jî bo kurmançîya zaxoyî⁷ jî destnîşan dike (r. 104). Di nimûneyên jêrîn da bikaranîna dema bê ya li herêmê xuya dike.

(22) a. Em ê xênî ava **kin**.

(Em dê xanî ava bikin.)

b. Ez ê vî şûrî **xima** devê wî û ez ê wî **kujim**.

(Ez dê vî şûrî bixim devê wî û ez dê wî bikujim.)

c. Birakê'm ez ê çîrokekê ji we re **bêjim**...

(Birakê min ez dê çîrokekê ji we ra bibêjim...)

Xaleka din heye ku di forma nerênîya dema bê da, xuya dike. Lewra di nerênîya dema bê da amraza dema bê yanî morfema “dê”yê nayê bikaranîn. Nerênîya dema bê li herêmê tam wekî nerênîya dema niha ya li herêmê tê sazîkirin. Wekî nimûne: *Fatê naçê*. Cudahîya her du forman bi tenê bi rêya pêwendî (context) hevok û metnan tê famkirin. Bedirxan û Lescotî (2011) jî bal kişandine ser vê mijarê û wan gotîye ku kêşana nerênîya dema bê tune û nerênîya dema niha cihê wê jî digire (r. 199). Li gor Muhammedî (2014) jî di kurmançîya zaxoyî da forma nerênî ya dema bê bi gireya “na-”yê çê dibe (r. 104). Li gor xebata Muhammedî û vê xebatê ev dibe xaleka hevpar di navbera her du herêman da. Ciwan (2014) vê rewşê wekî taybetîyeka zimanê axiftinê destnîşan dike û dibêje ku loma jî her du form divê wekî bikaranînên rast bîn pejirandin (r. 169-170). Li jêr jî nav MXYê nimûneyên nerênî yên dema bê hatine derxistin.

(23) a. Go ti nexwê e jî **naxum**.

(Ku tu nexwî ez dê jî nexwim.)

b. Hema ez **nayêma** ba mala bavê ta îşev.

(Hema ez dê neyem bal mala bavê te îşev.)

c. ...ez kurkê xwa **nazewicênim**.

(...ez dê kurikên xwe nezewicênim.)

7 Nivîskar di vê gotara xwe da devoka Zaxoyê wekî devokeka di navbera Botan û Behdînan da dide naskirin.

Li herêmê lêkerên dariştî yên ku bi pêşgirên (prefix) wekî “-ve-”, “-da-”, “-hil” û “-rû”yê saz dibin di kêşana dema bê da morfema “bi-”yê nagirin. Li jêr ji nav MXYê nimûneyên weha hatine bidestxistin. Divê bê gotin ku ev taybetî di nivîsan da jî bi piranî bi heman awayê li herêmê ye, lê kêman caran di nivîsan da forma dijberî vê tê dîtîn. Wekî: **“Fatê dê derî vebike.”* Ev form li herêma Torê tune. Di nav MXYê da jî nehat dîtîn. Li jêr ji nav MXYê ji bo vê rewşê hin nimûne hatine dayîn.

- (24) **a.** Ma ez ê çilo vêca xelefa qencîya wê **vegerênim** sala îsal?
(Ma ez dê çawa îcar xelefa qencîya wê **vegerênim** sala îsal?)
- b.** Ez ê xwa lê kima, wilo **veşêrim**, belkî hema biştexilê.
(Ez dê xwe lê bikim, wisa **veşêrim**, belkî hema biştexile.)
- c.** Ka tê’l ku **rabê’j** mi ra.
(Ka tu dê li ku **rabê’j** mi ra.)

Di mijara navborî da tê dîtîn ku li herêmê lêkera *çêkirinê* jî wekî lêkerên dariştî yên bipêşgir tevdigere. Digel ku li gor piranîya zimannas û vekoleran lêkera *çêkirinê* ne lêkerekê dariştî ye, ev lêker wekî yên dariştî û li dijî lêkerên lêkdayî, ku bi lêkerên alîkar û bêjeyeka nelêkerî (nonverbal) saz dibin, morfema “bi-”yê nagire. Li jêr ji nav MXYê nimûne hatine pêşkêşkirin.

- (25) **a.** Em ê çin îşê wî **çêkin**.
(Em dê biçin îşê wî **çê bikin**.)
- b.** Wê Xwedê şî te ra **çêkê**.
(Dê Xweda ji te ra **çê bike**.)
- c.** Dibê: Lawo, ez ê **çêkim** vêga tenûra’m bihûrîya.
(Dibêje: Lawo, ez dê **çê bikim** vêga tenûra min bihurîye.)

Taybetîyeka din ku li herêmê di dema bê da xuya dike ev e: Di her sê nimûneyên jêrîn da tê dîtîn ku amraza “dê”yê bi bikera xwe ve bûye ku nimûneyên weha di MXYê da gelek caran tên dîtîn. Rizgar (2012) vê rewşê destnîşan dike û dibêje ku di kesê yekjimar yê duyem da û di kesê sêyem hem yê yekjimar hem jî yê pirjimar da, carinan peyv û amraza dema bê radicivîn û dibin yek peyv. Di encamê da bikaranînên weha derdikevin: “Tê bixwî”, “Wê rakeve” (r. 172). Li jêr di nimûneya “c”yê da tê dîtîn ku amraza “ê”yê carekê bi bikera xwe ve ye û carekê jî cuda ye.

- (26) **a.** Heydê bi xatirê wa. Wela **zê** çim.
(Heydê bi xatirê we. Wele ez dê biçim.)
- b.** Me digo: **Mê** çilo va cama tişi kin?
(Me digot: Em dê çawa van caman tije bikin?)
- c.** Ez ê dima ta. Keça xwa **zê** dima ta.
(Ez dê bidim te. Keça xwe ez dê bidim te.)

Dîsa di MXYê da hat dîtîn ku ji bo kesên sêyem ku di nimûneyên jêrîn da cih digirin forma “wê”yê bi taybetîya xwe ji forma “zê”yê (ez dê) û “mê”yê (em dê) vediqete. Lewra di MXYê da tê dîtîn ku ev rewş ji bûyerên dangan ku carinan pêk tîn, derbas bûye êdî cihê forma “ê”yê girtîye. Lewra di vê xebatê da awayê cihê bi tenê sê caran derbas dibe. Ji bilî her sê caran tim bi awayê lêkdayî derbas dibe. Ji bo awayê lêkdayî hin nimûne ji nav MXYê hatine dayîn.

- (27) **a.** **Wê** dûv ra ê. **Wê** davikê xwa deynê.
(Ew dê dûra bê. Ew dê davikê xwe dayne.)
- b.** Dibê: Î’l kû bê **wê** belî bê.
(Dibêje: Li ku be dê belî bibe.)
- c.** ...wextê go îlac û tiş tê hebê **wê** pisîka te’ d ceh da beecê.
(...wextê ku îlac û tiştek tê da hebe dê pisîka te di cih da bibeece.)

Di mijara navborî da taybetîyeka din heye ku kesê yekjimar yê duyem ku di nimûneyên jêrîn da derbas dibe, di dema bê da her car bi vî awayê jêrîn yê lêkdayî, tê bikaranîn. Di MXYê da tu bider ji bo vê nehat peydakirin ku amraza “ê”yê bi cihnavê yekjimar yê duyem ve nebûye.

- (28) **a.** ...ti’b çî maqsedê hatîya **tê’b** çî maqsedê çê...
(...tu bi çî maqsedê hatîyî tu dê bi çî maqsedê biçî...)
- b.** Xweha’ m, hera, newa. Ma **tê** ê çî kê...
(Xweha min, here, neyê. Ma tu dê bêyî çî bikî...)
- c.** ...**tê** nanê sêlê vêga’ j me ra çêkê.
(...tu dê nanê sêlê vêga ji me ra çê bikî.)

Carinan tê dîtin ku lêker ne di forma dema bê da jî be maneya dema bê dide. Di nimûneyên weha da tê dîtin ku di navbera deman da pevguherîn pêk hatîye. Yanî di van hevokan da form ya demekê û mane ya demeka din e. Li jêr sê nimûne hatine dayîn û her sê jî di forma dema borî ya sade da ne. Dema ku mirov bala xwe dide maneyê, dibîne ku bi erka dema bê hatine bikaranîn.

(29) **a.** ...berî hingî ti bikevê şikeftê da wela te qizînç **kir**...

(...berî hingê tu bikevî şikeftê wele te qezenc kir...)

b. Go ti pora Biskhîzarê ji mi re neênê't şixwa ti **çûyî**.

(Ku tu porê Biskhîzarê ji min ra neînî tu jixwe tu çûyî.)

c. Wellehî e jî çûm û ti jî **çûyî**.

(Welehî ez jî çûm û tu jî çûyî.)

Encam

Demên devoka Torê yên ku di vê xebatê da hatin tespîtîkirin ev in:

	Demên Devoka Torê	Ev Dem di îngilîzî da
1.	Dema Bê	Future Tense
2.	Dema Niha	Present Continuous Tense
3.	Dema Borî ya Sade	Simple Past Tense
4.	Dema Borî ya Temam	Present Perfect Tense
5.	Dema Borî ya Domdar	Past Continuous Tense
6.	Dema Borî ya Dûr	Past Perfect Tense

Di vê xebatê da demên di devoka Torê da ji aliyê xuyangê ve hatin pênasekirin. Sê cureyên xuyangê hatin tespîtkirin: xuyanga temam, xuyanga berdewam û xuyanga adetî. Di navbera dem û xuyanga lêkeran da têkilîyên xurt hatin tespîtkirin. Wekî nimûne: Carinan dem û xuyang, bi heman morfemê ava dibe: Wekî “-di”ya dema niha. *Ez diçim*: (dema niha-xuyanga berdewam)

Piştî ku demên navborî ji aliyê morfolojîyê hatin şayesandin û ji aliyê erka xwe ve hatin danasîn, hat dîtin ku ji bilî çend rewşên bider demên di devoka Torê da ji aliyê morfolojî û erka xwe ya sereke ve wekî demên kurmancîya nivîskî ne.

Di têkilîyên deman da di çarçoveya metnên vê xebatê da hat dîtin ku di devoka Torê da pevguherîna deman bi awayekî têrbelav xuya dike. Dîsa hat dîtin ku pevguherîna deman ji bilî çend bideran di navbera wan deman da çê dibe ku li ser xeta demê nêzî hev in.

Di devoka Torê da di dema niha, dema bê û dema borî ya temam da kesên yekjimar yê duyem (tu) û sêyem (ew) ji aliyê morfolojîya lêkerên xwe ve, wekî hev tevdigerin. Li aliyê din di dema borî ya sade, dema borî ya domdar û dema borî ya dûr da ji hev vediqetin.

Çavkanî

- Abî, A. (2018). *Di kurmançîya jorîn û kurmançîya nawerast de qertafên lêkeran*. Wan: Zanîngeha Wan Yûzûncü Yilê Enstîtuya Zimanên Zindî Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî.
- Ahmad, B. O. (1999). *Têns le dîyalektî jorî zimanî kurdî da govarî badinî*. Selahaddîn-Hewlêr: Kolecî Edabî Zankoyî Selahaddîn.
- Aydogan, Î. S. (2013). Medyatîf di kurdî kurmançî de: Vejîneke sîstema deman. *Zend, Rêzepirtûk / 20*, 34-61.
- Bedirxan, E. C. & Lescot R. (2011). *Kürtçe dilbilgisi*. İstanbul: Doz.
- Bülbül, M. (2020). Rola paşgira partîsîp di çêkirina raweyên ragihandinê, Dananî û Mercî da. *Folklor û Ziman*, 1, 110-126.
- Cegerxwîn. (1961). *Awa û destûra zimanê kurdî*. Bexda: Camîa Bexda.
- Ciwan, M. (2014). *Türkçe açıklamalı kürtçe dilbilgisi rêzimana kurdî bi şîrovekirina tirkî*. Diyarbakır: Zekisan Matbaa.
- Ebdulfettah, D. (2011). *Kar (lêker)*. İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Amedê.
- Givón, T. (2001). *Syntax volume I*. Amsterdam: Jhon Benjamins Publishing Company.
- Kalan, L. (2019). *Dem di devoka Torê da*. (Teza Lîsansa Bilind). Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn.
- Khan, E. D. B. & Lescot R. (1970). *Grammaire kurde (dialecte kurmandji)*, Paris: Librairie D'amérique Et D'orient.
- Kurdo, Q. (2013). *Rêzimana kurdî kurmançî û soranî*, (werg. Z. Ergün). İstanbul: Nûbihar.
- Muhammed, H. (2013-2014). *Rêzimana inglîzî bi zimanê kurdî english grammar in kurdish*, <https://zimannas.files.wordpress.com/2015/07/rezimana-inglizi.pdf>.

- _____ (2014). Taybetmendîyên devoka zaxoyî. *Zend, Rêzepirtûk* 22, 101-104.
- Rizgar, B. (2012). *Uygulamalı kürçe dersleri dersên kurdî*, İstanbul: Doz.
- Sönmez, N. & Geyik R. (2016). *Xebateka berawirdkarî (komparatîf) û dijberawirdkarî (kontrastîf) li ser demên îngilîzî û kurmançî*. Nûbihar Akademî, 2/5, 82-110.
- Tan, S. (2018). *Du xebatên destpêkî yê bi inglîzî yê rêzimana kurmançî: analîzeke zimanzanî û rêzimanî*. (Teza Lîsansa Bilind). Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yê Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn.
- Zal, A. (2015). *Zimanê kurdî*. Ankara: J&J.
- Zaxoyî, Î. R. (2007). *Rêzman a kurdî kurdish grammar*, Duhok: Çapxaneyê Hawar.

Pêvek: Metineka nimûne ji herêma Torê, ji çîroka “Mihemed Yeman û Pelikman”ê

(...)

Kurik jî dibê: Bera. Kurik jî dibê: Bera. Keça xwa'ddiyê da û dibê: Bi xwa ra biba. Eyn wilo. Bi xwa ra tênê û tê. Rojekê vêca wextê go tênê dibêjê: Wela em ê çin welatê xwa. Tê welatê xwa, tê welatê xwa, keçikê'b xwa ra tênê. Ew, xweha xwa'w ew tên. Dibê: Ez... Dipirsê dibê: Ma welatê ma ku der a? Wilo wilo li gunda'dpîrsê'dpîrsê. Dibê: Win ji filan derê na. Ew jî tê qambilî gwind xanîkî çê'd kê. Xanîkî çê'd kê. Vêca nêçîrvan a kurik. Nêçîrvan e'w bavê wî jî nêçîrvan a. Diçina çiyê kewa wa dikujin wilo kîroşka, tiştta. Nêçîrvan in. Diçê rojekê li çiyê leqay hev tên. Wextê'tçine çiyê her dû hev dibînin. Dibînin, dibêjê: Welleh xwîna mi ser te'ttevizê. Ma ti'ş kû yî? Halo, filan. Dibê: Mi'l vir bbîna. Kurik wilo dibêjiyê. Dibê: Mi'l vir bbîna. Ew'j dibê: Wela ez maznê vî gundî ma wû halo ya. Werhasil hev nas tikin. Kurik wî nas tikê ema zilam wî nas nakê. Wextê go tên wilo pîrsiya'l devera pîrsiya. Wilo jê ra şitexalî hatina gotin. Kurik jî wî zamanî piçûçek a. Dirabê, diçê li mal dibêjê. Dibêjê jinikê, jina xwa. Dibê: Min îro yek il çiyê dî. Xwîna mi zahf ser tevîzî. Weka go kurê min a. We çaren di pîreka mi kirina. Dibêjê ew jî. Pîrek'tçê'dbêjê wê vêce pîrikê. Pîrik jî pîra sêhr a. Dibê: Divê ti çarekê'bkê. Wellehî e jî çûm û ti jî çûyî.'P Xwedê çûya'l çiyê dîtiya. Pîra sehr tê wê dê. Kurik dîse çûya nêçîrê. Xweha wî'l mal a wû jina wî. Tê malê. Tê dibêjyê dibê: Wextê go... Ka semyanê wa? Dibê: Semyanê me çûye nêçîrê. Dibêjê: Ma... Wextê go hat, bê: Xorto xweş xorto, qîzê xweş qîzê û bûkê xweş bûkê lê kevoka mîrê cina'j we kêma a. Ew jî dibê. Werhasil birakê wê tê. Jê ra dibêjê. Dibê: Yeka yêxtiyar hatibû, halo got. Halo gotya me, birayê'm. Ew dibêjê. Dibê: Dev jê berdin. Dibê: Dev jê berda. Belkî pîlanek e çê'd kê. Sibey dîse tê. Sê roja tê. Sibey tê dîse kurik ne'l mal a. Roja dî tê, kurik î'l mal a. Tê, çavê wê lê ya go serê wî bixê teşqela da. Dibêjê: Xorto xweş xorto, qîzê xweş qîzê û bûkê xweş bûkê lê kevoka mîrê cina'j we kêma a. Şi te kêma a. Dibêjê: Ez ê çilo kim? Dibê: Tê çê wê'j xwa ra ênê. Ew jî'tkevê rê. Dikevê rê. Go yek ji boy Xwedê ya Xwedê jî ji boy yekî ya. Dikevê rê, diçê, leqay Xocê Xizir dibê. Leqay Xocê Xizir dibê, dipîrsê, dibê: Ya softiyê delal! E tiştêkî bêjma ta, tê çî'j mi ra bêjê? Dibê: Hema çawa ya, çilo ti bixwazê û çilo bê ez ê wê bêjim. Dibê: Wela hal û meselê mi ev a.

(...)